

Ks. Marek Solarczyk
WSDDWP

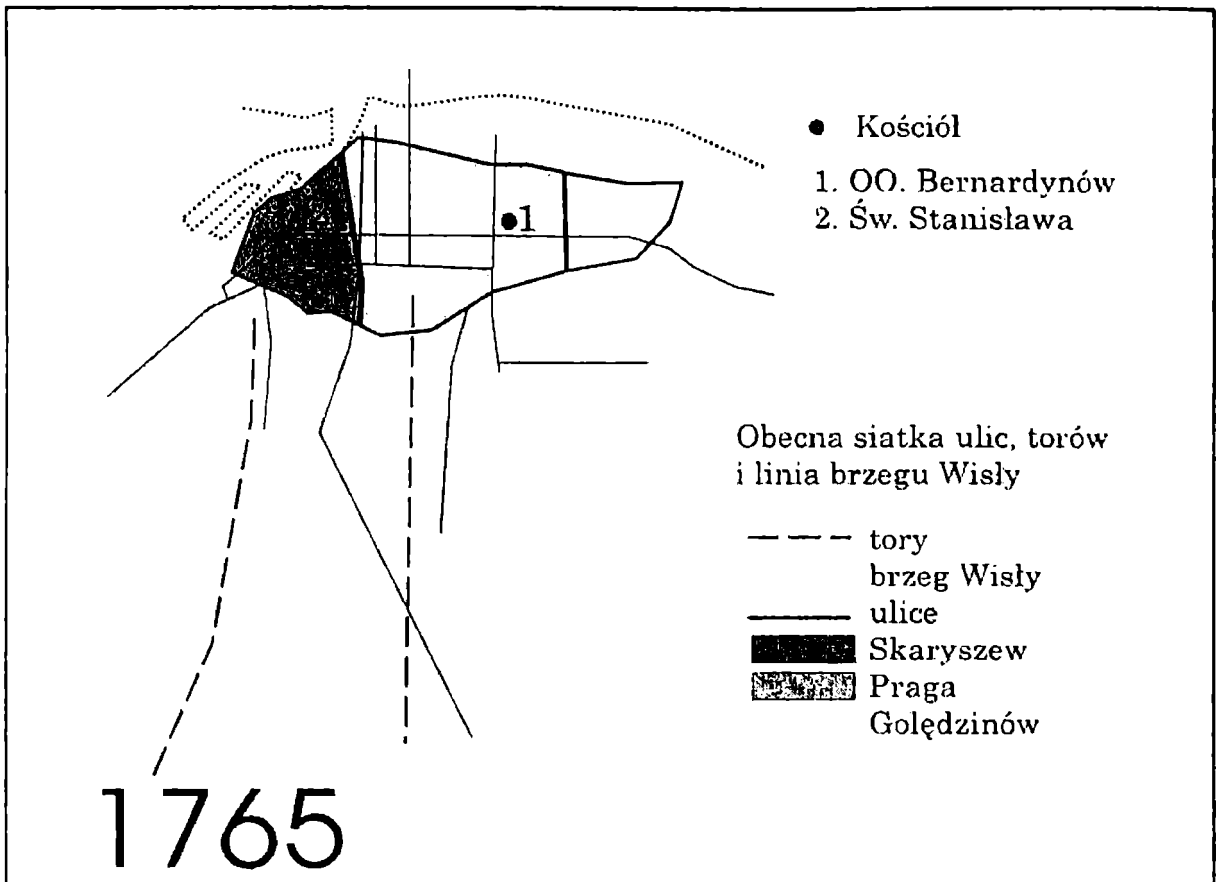
„PRASKA” ORGANIZACJA PARAFIALNA NA TLE MAP WARSZAWY

W zakończeniu artykułu „*Historia Pragi „zapisana” w mapach Warszawy*”¹ stwierdziłem, że zaprezentowane treści stanowią dobrą podstawę do badań nad organizacją parafialną na terenie Pragi. Realizując ówczesne zapowiedzi pragnę przybliżyć to zagadnienie, odnosząc je do źródeł kartograficznych, które dają możliwość zapoznania się z terenem obejmującym poszczególne „praskie” parafie. Określenie to będziemy odnosili do obszaru, który z jednej strony historycznie był związany z Pragą, a jednocześnie na potrzeby tego artykułu został ograniczony do terenów aktualnie związanych z dekanatem praskim. Kroki takie są spowodowane tym, że do początków XX wieku parafia praska swoim zasięgiem obejmowała obecne tereny dekanatów: bródnowskiego, grochowskiego i praskiego. Chcąc skupić się na terenach rzeczywiście związanych z Pragą należało zawęzić obszar poddany badaniom.

Pierwszy pomiarowy plan Pragi powstał w 1765 roku. Dlatego warto pokrótce przedstawić wydarzenia, które doprowadziły do stanu kościelno-prawnego odzwierciedlonego na tamtej karcie²

¹ M. SOLARCZYK, *Historia Pragi „zapisana” w mapach Warszawy*, RTWP 2(2002), s. 215.

² Por. *Atlas historyczny Warszawy*, red. A. Jankiewicz, Warszawa 1999, s. 40n.

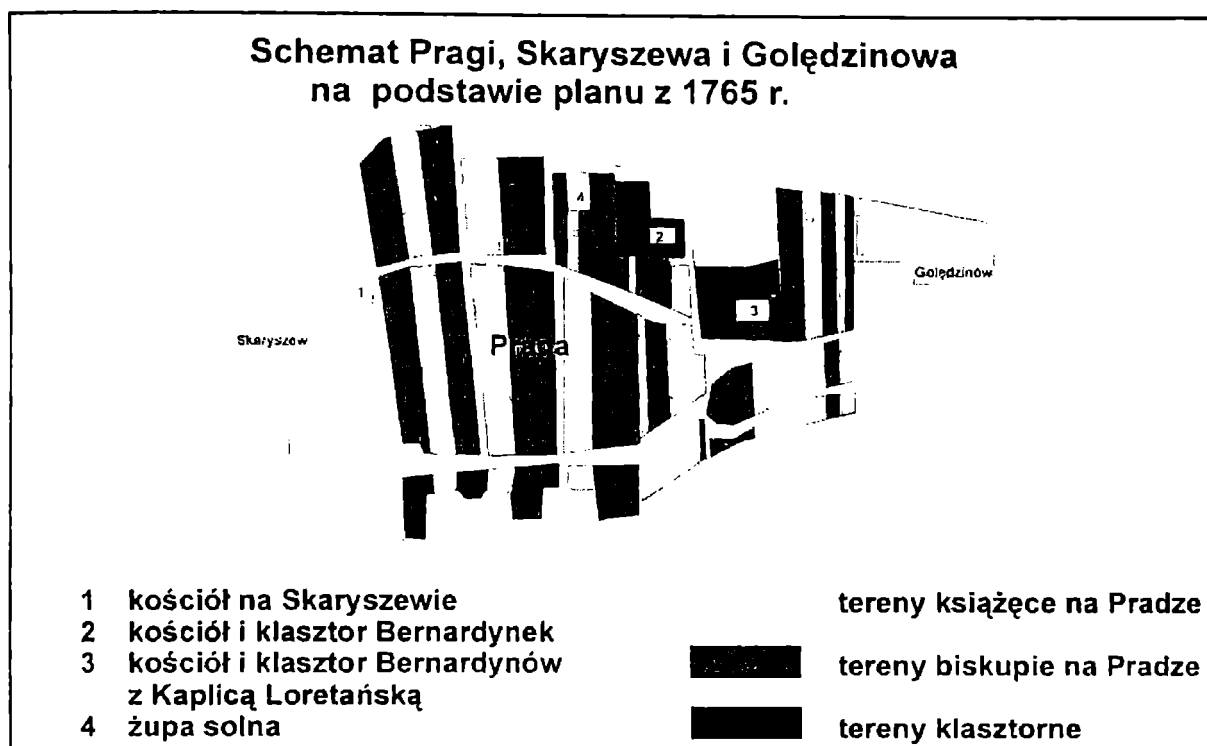
Przedstawiona na mapie sytuacja, ukazuje trzy miejscowości: Skaryszew, Praga i Gołędzinów. W czasie powstania planu, Gołędzinów (na północ od linii dzisiejszego Placu Hallera) od roku był własnością króla Stanisława Augusta Poniatowskiego³, a Skaryszew (na południe od dzisiejszej ulicy Okrzei) od momentu swojego powstania należał do dóbr kapituły płockiej⁴ Środkowa część planu, czyli Praga, a właściwie Praga biskupia, od 10 lutego 1648 roku posiadała prawa miejskie, nadane jej przez króla Władysława IV⁵ Teren ten był własnością biskupów kamienieckich, a szczególna nazwa odróżniała go

³ Król Stanisław August Poniatowski w 1764 roku zakupił część Gołędzinowa i Targówka. Na terenie pierwszego założył miasto Gołędzinów Królewski. Por. M. SOLARCZYK, *Dzieje Kościoła katolickiego na Pradze*, w: *Studia Loviciensia* 2002, nr 4, s. 223.

⁴ Skaryszew został założony pod koniec XVI wieku. Por. tamże, s. 221.

⁵ Por. *Dokument lokacyjny dla Pragi Biskupiej*, w: Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór dokumentów Pergaminowych, sygn. 1659.

od posiadłości, które były przemieszane z biskupimi, a w ścisłym, tego słowa znaczeniu nie posiadały praw miejskich w tamtym okresie⁶

Największą część posiadłości szlacheckich w XVII wieku posiadał Marszałek Nadworny Koronny Adam Kazanowski, który skupił blisko połowę tamtejszych gruntów, nazywanych Pragą szlachecką. Kiedy te dobra na początku XVIII wieku przeszły na własność księcia Adama Czartoryskiego, a w 1720 roku zostały włączone do dóbr Lubomirskich, zaczęto nazywać je Pragą Książęcą lub Magnacką⁷ Warto wspomnieć, że od 25 września 1679 roku swoje posiadłości na Pradze Magnackiej posiadali także Kameduli z warszawskich Bielan, którzy wówczas przejęli praski dworek zakupiony od Walentego Borzyckiego i sukcesorów Szymona Szymborskiego⁸ Taka była sytuacja dóbr ziemskich w okresie pojawienia się pierwszego planu pomiarowego Pragi w 1765 roku.

⁶ Zagadnienia te szerzej zostały opisane przez autora w innym artykule. Por. *Historia Pragi „zapisana” w mapach Warszawy*, w: RTWP 2(2002), ss. 201-215.

⁷ Por. T. WYDERKO, *Urbanizacja i zagospodarowanie prawobrzeżnej Warszawy w okresie od XVI w. do początku XIX w.*, w: *Dzieje Pragi*, pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1970, s. 140n.

⁸ Por. *Warszawska Praga dawniej i dziś. Katalog wystawy zorganizowanej w 350 – lecie nadania praw miejskich*, Warszawa 1998, s. 34.

Od strony przynależności do struktur kościelnych, przedstawiany obszar był częścią powstałej w 1075 roku diecezji płockiej⁹ i został zaliczony do powstałego w 1443 roku archidiakonatu pułtuskiego¹⁰ oraz dekanatu radzyńskiego¹¹. Na poziomie organizacji parafialnej stanowił parafię praską. Pierwsza wzmianka o życiu parafialnym na tamtym terenie pochodzi z 16.01.1466 i odnosi się do kościoła znajdującego się w Kamionie¹². Kolejne ważne wydarzenie nawiązujące do życia parafialnego jest związane z pierwszą wolną elekcją królewską, jaka miała miejsce na terenie Kamiona w kwietniu 1573 roku. Tamtejszy kościół parafialny stał się miejscem elekcyjnych nabożeństw i niewątpliwie w nim była sprawowana Msza Święta na rozpoczęcie obrad, które doprowadziły do wyboru Henryka Walezego¹³. Pewne zmiany w życiu parafialnym na Pradze przyniosły przeobrażenia własnościowe dotyczące tamtego terenu. Dokonało się to w 1583 roku, kiedy to wioskę o nazwie Praga, dotychczasową własność Jana Praskiego, nabył 17 stycznia Jana Zamoyski Kanclerz Wielki Koronny. Po kilku tygodniach, dnia 19 lutego, Kanclerz Zamoyski zamienił ją z biskupem kamienieckim Marcinem Białobrzeskim na dobra Karczmarzowce na Podolu¹⁴.

Przełom XVI i XVII wieku przyniósł dwie ważne inicjatywy praskie, które w przyszłości były ściśle związane z parafią praską. Jednym z takich poczynań była, podjęta z inicjatywy biskupa kamienieckiego Adama Nowodworskiego, budowa nowego drewnianego kościoła z pomieszczeniami klasztorными dla Zakonu Bernardynów, gdzie ojcowie zamieszkali w 1617 roku¹⁵. Trzy lata później kompleks ten był już murowany, a w 1645 roku powstała przy nim Kaplica Loretańska¹⁶. Kolejną ważną decyzją, było założenie przez ówczesnego proboszcza parafii na Kamionie, ks. Stanisława Skarszewskiego, nowej osady nazwanej od jego imienia Skarszewem,

⁹ Por. J. UMIŃSKI, *Historia Kościoła*, t. 1, Opole 1959, s. 362.

¹⁰ Por. G. KALWARCZYK, *Dzieje Archidiecezji Warszawskiej w zarysie*, w: *Rocznik Archidiecezji Warszawskiej 1990*, Warszawa 1993, s. 400.

¹¹ Por. H. J. KACZMARSKI, *Rozwój sieci parafialnej na terenach dzisiejszej diecezji warszawsko-praskiej (X-XXI wiek)*, w: *Jubileuszowy informator Diecezji Warszawsko-Praskiej 1992-2002*, Warszawa 2002, s. 59.

¹² Por. B. MIŃKOWSKI, P. NITECKI, *Kamionek*, Warszawa 1988, s. 43n.

¹³ Por. T. WYDERKO, *Urbanizacja i zagospodarowanie dz. cyt.*, s. 138; B. MIŃKOWSKI, P. NITECKI, *Kamionek*, dz. cyt., s. 18n.

¹⁴ Por. T. WYDERKO, *Urbanizacja i zagospodarowanie*, dz. cyt., s. 139.

¹⁵ Por. tamże, s. 140.

¹⁶ Por. tamże, s. 60n.

a później Skaryszewem. Posiadłość ta rozwijała się bardzo dynamicznie, czego zwieńczeniem było przyznanie jej praw miejskich w 1641 roku¹⁷ Trzy lata później został oddany w tym mieście nowy drewniany kościół pod wezwaniem Świętego Biskupa Stanisława (stał on w okolicach obecnego skrzyżowania ulicy Okrzei i Wrzesińskiej)¹⁸

Znaczne zmiany w organizacji życia parafialnego na Pradze przyniosły lata „Potopu Szwedzkiego”, a dokładnie przegrana przez króla Jana Kazimierza Bitwa Trzydniowa na terenach Pragi (28-30.07.1656). Po wycofaniu się polskich wojsk na lewą stronę Wisły miała miejsce rzeź mieszkańców Pragi oraz grabieże i znaczne spustoszenia¹⁹ Zniszczenia nie ominęły także budowli kościelnych. Blisko 20 lat odbudowywano zabudowania Bernardynów i Domek Loretański²⁰, a dewastacja kościoła na Kamionie sprawiła przeniesienie życia parafialnego do kościoła św. Stanisława na Skaryszewie. Oficjalnie dokonano się to 4 lutego 1681 roku, na mocy dekretu biskupa płockiego Marcina Szyszkowskiego²¹ Kolejne lata, a wraz z nimi, różne działania wojenne i klęski naturalne niszczyły kościół parafialny. Doprowadziło to do stanu, w którym koniecznością było wybudowanie kolejnej świątyni. Powstała ona na fundamentach pierwszego kościoła św. Stanisława i została ukończona w 1724 roku²² Na ten czas przypada także powstanie w 1666 roku kolejnego domu zakonnego na Pradze. Był to drewniany klasztor Sióstr Bernardynek, którego kościół klasztorny został konsekrowany 12 lipca 1693 roku²³

Przedstawione wyżej informacje obrazują warunki społeczno-kościelne terenu odwzorowanego na planie Pragi z 1765 roku i obejmującego swoim zasięgiem obszar całej praskiej parafii. W wymiarze organizacji parafialnej kolejne 100 lat przyniosło kilka ważnych wydarzeń. Na mocy uchwały Sejmu Wielkiego z dnia 18 kwietnia 1791 zostały ujednoczone tereny leżące w obrębie Warszawy, co oznaczało zniesienie wszelkich jurydyk świeckich i duchownych, a tym samym uporządkowanie prawno-administracyjne ziemi parafialnych. Przeprowadzony rok później spis podaje, że Praga

¹⁷ Por. tamże, s. 139.

¹⁸ Por. B. MIŃKOWSKI, P. NITECKI, *Kamionek*, dz. cyt., s. 54n.

¹⁹ Por. tamże, s. 24nn.

²⁰ Por. *Warszawa w latach 1526 – 1795*, pod red. S. Kieniewicza, Warszawa 1984, s. 192.

²¹ Por. tamże, s. 53.

²² Por. tamże, s. 58n.

²³ Por. B. MIŃKOWSKI, P. NITECKI, *Kamionek*, dz. cyt., s. 61.

posiadając charakter zdecydowanie rolniczo - leśnego osiedla, miała 35 ulic. Zamieszkiwało ją 6150 osób (7,6% mieszkańców Warszawy), wśród których trzecią część ludności stanowiła szlachta²⁴

Doniosłym momentem dla organizacji parafialnej na Pradze było ustanowienie Diecezji Warszawskiej. Bullę erekcyjną wydał papież Pius VI dnia 16.10.1798 roku, a Biskup Rybiński przedstawił ją Kapitulie Warszawskiej na jesieni roku 1799. Z chwilą ustanowienia nowej diecezji, tereny prawobrzeżnej Warszawy nadal należały do diecezji płockiej. Dopiero Breve papieża Piusa VII, „*Ad universam Dominici Gregis*” z dnia 09.07.1800 roku pozwoliło przyłączyć do Diecezji Warszawskiej 6 parafii z diecezji płockiej, a wśród nich Pragę. Uroczyste włączenie nastąpiło 05.03.1801 roku. W ten sposób rozpoczął się blisko stuletni okres, w którym dzieje Kościoła na Pradze były ściśle związane z Diecezją Warszawską, od 12.02.1818 roku podniesioną do godności Archidiecezji²⁵ W tamtym czasie praskie tereny należały do dekanatu warszawskiego²⁶ Czas tych aktów prawnych złączony był na Pradze ze zmianami w życiu parafialnym. Wiązało się to z wyburzeniem wszystkich kościołów na tym terenie. Było to wynikiem prac fortyfikacyjnych na prawym brzegu Wisły, które oznaczały rozbiórkę blisko 200 budynków od linii obecnej ulicy Targowej do Wisły. Jako jeden z pierwszych, w 1806 roku rozebrany został kościół Św. Stanisława. Fakt ten wymógł przeniesienie parafii do kościoła Ojców Bernardynów, którym powierzono jej prowadzenie. Klasztor Sióstr Bernardynek został zlikwidowany w lipcu 1808 roku. Decyzje władz cywilnych nie ominęły niestety „nowego” kościoła parafialnego. Rozbieranie murów całego kompleksu klasztornego oraz kościoła Bernardynów rozpoczęło się 27.05.1811 roku. Z ogromnej budowli ocalała tylko Kaplica z Domkiem Loretańskim. Było to zasługą ówczesnego administratora diecezji warszawskiej, arcybiskupa gnieźnieńskiego Ignacego Raczyńskiego, oraz oddanych parafian, szczególnie z bractwa Matki Boskiej Bolesnej, założonego i działającego przy Kaplicy²⁷ W związku z zaistniałą sytuacją parafię przeniesiono do Kaplicy Loretańskiej. Rozpoczęły się starania o wybudowanie nowego kościoła parafialnego, które 23.09.1815

²⁴ Por. K. KONARSKI, *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970, s. 60, 142.

²⁵ Por. G. KALWARCZYK, *Dzieje Archidiecezji*, dz. cyt., s. 63n.

²⁶ Por. H. J. KACZMARSKI, dz. cyt., s. 61.

²⁷ Por. T. WYDERKO, *Urbanizacja i zagospodarowanie*, dz. cyt., s. 151.

doprowadziły do wydania zezwolenia na wzniesienie nowej świątyni. Decyzja przewidywała, że wskazanie miejsca pod budowlę miało nastąpić na wiosnę kolejnego roku. Z powodu przedłużania się dalszych decyzji urzędowych, koniecznością było przeprowadzenie naprawy Kaplicy Loretańskiej, którą odrestaurowano w 1816 roku²⁸ Sytuację z tego okresu pokazuje *Plan miasta Warszawy*, autorstwa Josepha Bacha z 1809 roku²⁹ Cały rejon od obecnego Portu Praskiego do ulicy Ratuszowej stanowi już odkryty teren z zaznaczonymi umocnieniami przyczółka Praskiego na Wiśle. Mapa ta bardzo wyraźnie zaznacza istniejące jeszcze wówczas zabudowania Bernardyńskie, których rozbiórkę rozpoczęto kilkanaście miesięcy później³⁰

Kolejne lata przynosiły dalsze prace przy dostosowywaniu Domku Loretańskiego do ciągle zwiększających się potrzeb duszpasterskich praskiej parafii, która według dzisiejszego stanu, rozciągała się od Żerania po Grochów, a w kierunku wschodnim obejmowała także Ząbki i Marki³¹ Druga połowa XIX wieku przyniosła w życiu parafii praskiej, liczącej wówczas 4 200 wiernych, doniosłe momenty. Władze carskie decyzją z dnia 14/26.12.1865 roku, w miejsce czterech istniejących warszawskich parafii erygowały osiem nowych. Ukaz ten nie tworzył nowej parafii na prawym brzegu Warszawy, ale nadał praskiej parafii tytuł Najświętszej Maryi Panny Loretańskiej³²

Zasięg terytorialny parafii na Pradze i najbliższych jej obszarów z tamtego okresu pokazuje *Plan goroda Varsawy i okrestnostej* z 1867 roku. Widać na nim, że w prawobrzeżnej Warszawie powiększają się tereny zamieszkałe, czego dowodem jest m. in. zasiedlanie od 1865 roku Nowej Pragi (ulice: 11 listopada, Kowieńska i Szwedzka). Widać na nim zabudowania w okolicach Szmulowizny (dzisiejsze połączenie ulicy Ząbkowskiej z Radzymińską) oraz Targówka (dzisiejszy przecięcie linii kolejowej z ulicą Radzymińską)³³ Omawiane warunki zostały przybliżone w szkicu, który nie przedstawia całego terytorium ówczesnej parafii Matki Bożej Loretańskiej, a tylko obszar dzisiaj

²⁸ Por. M. CIASTEK, L. A. RYMKIEWICZ, *Praga to też stolica*, Warszawa 1997, s. 43

²⁹ Por. *Atlas historyczny*, dz. cyt., s. 56.

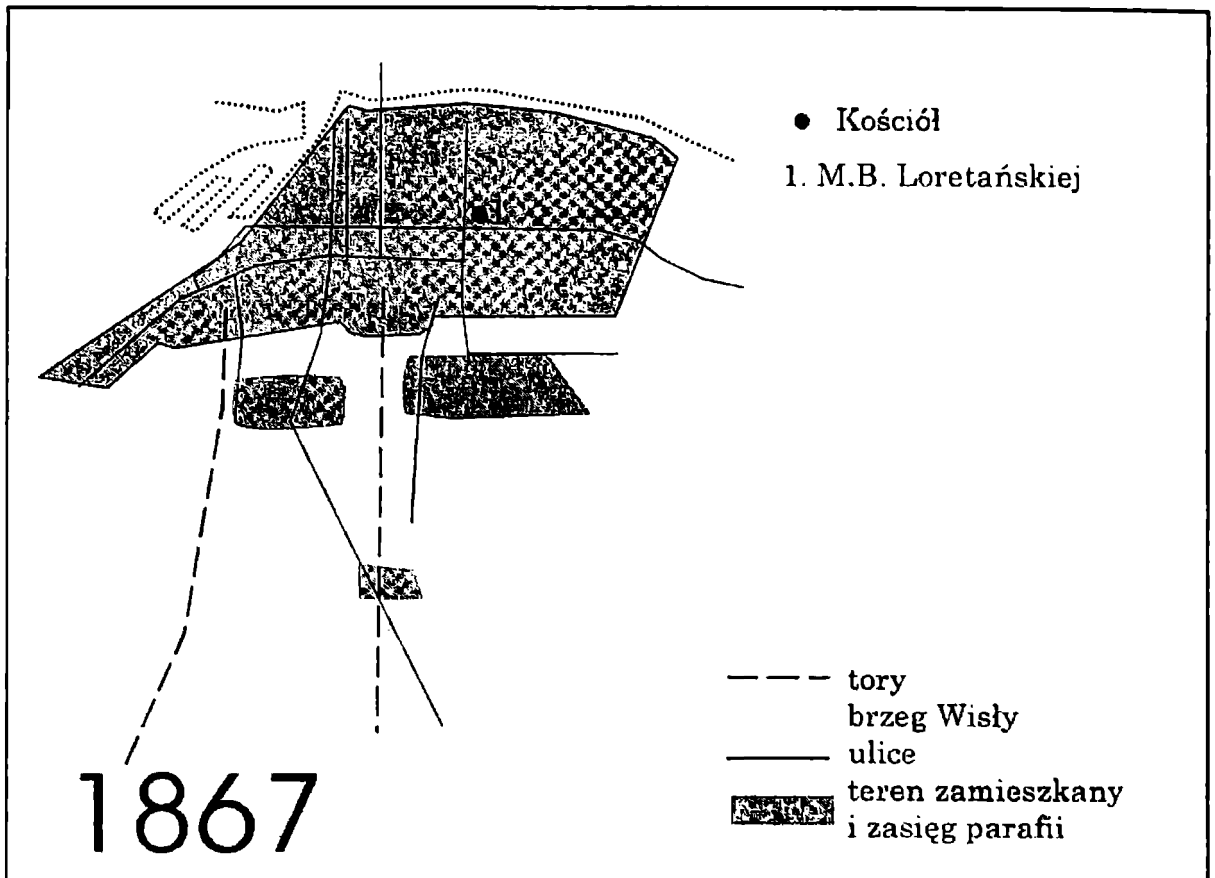
³⁰ Por. M. SOLARCZYK, *Dzieje Kościoła Katolickiego na Pradze*, dz. cyt., s. 225.

³¹ Por. *Jubileuszowy informator*, dz. cyt., s. 580, 594.

³² Por. B. KUMOR, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej (1772 – 1918)*, Kraków 1980, s. 697.

³³ Por. *Plan goroda Varsawy i okrestnostej*, w: *Plany i mapy Warszawy 1832-1944*, Warszawa 1999, karta 5.

zajmowany przez dekanat praski. Ta sama zasada została wykorzystana w kolejnych szkicach sytuacyjnych.

Nieustanny rozwój tych terenów wymusił ostatecznie budowę nowego kościoła. Dzieło zostało zwieńczone konsekracją kościoła Św. Floriana w dniu 29 września 1901 roku³⁴ Świątynia ta stała się centrum parafii Matki Boskiej Loretańskiej, liczącej w tamtym okresie około 75.000 wiernych³⁵

XX wiek przyniósł znaczne zmiany w organizacji parafialnej na Pradze. Nieustanny wzrost liczby mieszkańców wymagał podzielenia ogromnej parafii i rozłożenia pracy duszpasterskiej na kilka ośrodków. Czasy niewoli nie sprzyjały niezależnym decyzjom w tym zakresie. Pomimo tego, jeszcze przed odzyskaniem niepodległości doszło do kilku zmian. Pierwsza nastąpiła w 1913 roku. W dniu 26 października abp Aleksander Kakowski erygował parafię Matki Bożej Różańcowej

³⁴ Por. Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Zbiór Przyborowskiego, t. XVI, s. 72.

³⁵ Por. B. KUMOR, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego*, dz. cyt., s. 699.

na Bródnie, przy ulicy Białołęckiej³⁶ Teren tamten przeżywał bardzo dynamiczny rozwój na skutek wybudowania linii kolejowej i Dworca Praskiego. Do grona parafian bródnowskich zaliczali się głównie pracownicy wszelkich specjalności kolejowych. Oczywistą jest sprawą, że zurbanizowany wówczas obszar różnił się od tego w naszym rozumieniu. W odniesieniu do obecnych warunków, zamykał się on na obszarze między ulicami: Budowlana, Św. Wincentego, Chodecka, Toruńska, Jagiellońska (jedynie teren gdzie współcześnie stoją budynki biurowe Daewoo – FSO). Taki obraz rozwoju terytorialnego przekazuje *Plan miasta stołecznego Warszawy i okolic z 1915 roku*³⁷ W dalszej części naszych badań nie będziemy już nawiązywać do terenu dzisiejszego dekanatu bródnowskiego.

Kolejna zmiana w organizacji życia parafialnego dokonała się w 1917 roku. Od macierzystej parafii zostały odłączone tereny południowe i wschodnie. Dnia 22 lutego została erygowana parafia Bożego Ciała na Kamionku³⁸ Po blisko 250 latach, na tamte tereny wróciło centrum życia parafialnego, oczywiście już w formie dostosowanej do ówczesnych warunków kościelno-administracyjnych. Nowa parafia objęła cały teren na południe od dzisiejszej linii kolejowej przy ulicy Kijowskiej i zamykający obszar w granicach dzisiejszych ulic: Zamoyskiego, Grochowska, Wiatraczna, Dwernickiego, Chodakowska³⁹ z niewielkimi fragmentami dzisiejszej Saskiej Kępy i Goławia⁴⁰ Kilka miesięcy później, 20 października została erygowana parafia Św. Izydora w Markach. Znamiennym faktem dla ówczesnych warunków życia administracyjnego była sytuacja, że pomimo istnienia w tej miejscowości kościoła już od 1903 roku władze zaborcze przez kilkanaście lat nie pozwalały na powołanie oddzielnej parafii⁴¹ Po wejściu w życie tej decyzji wierni z terenów, które miały bliżej do Kobyłki lub kościoła w Grodzisku (zarządzanego od 1864 roku przez parafię Matki Bożej Loretańskiej) mogli spokojnie

³⁶ Por. *Jubileuszowy Informator Diecezji Warszawsko-Praskiej 1992-2002*, Warszawa 2002, s. 143.

³⁷ Por. *Plan miasta stołecznego Warszawy i okolic z 1915 r.*, w: *Atlas historyczny*, dz. cyt., s. 129.

³⁸ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 163.

³⁹ Por. *Miasto Stołeczne Warszawy. Szkic wstępny planu regulacyjnego z 1916 r.*, w: *Atlas historyczny*, dz. cyt., s. 135.

⁴⁰ Por. *Nowogeorgijewsk – Segrshe – Warschau z 1915 r.*, w: *Plany i mapy Warszawy*, dz. cyt., karta 16.

⁴¹ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 581.

uczestniczyć w życiu swojej parafii. Objęła ona również teren wspomnianego Grodziska, z istniejącym tam kościołkiem⁴²

Kolejne zmiany w praskiej organizacji parafialnej dokonały się już po odzyskaniu niepodległości i miały miejsce w 1919 roku. Z terenu macierzystej parafii powstały wówczas trzy samodzielne placówki, które obejmowały tereny bliskie samej Pradze w kierunku wschodnim.

Pierwszą z nich była parafia Zmartwychwstania Pańskiego przy dzisiejszej ulicy Księcia Ziemowita. Arcybiskup Kakowski powołał ją 25 października przy kościele wzniesionym przez warszawskich kolejarzy, którzy budowali tam również swoje domki jednorodzinne. Świątynia ta została poświęcona kilka tygodni wcześniej (08.09.1919) przez ówczesnego Nuncjusza Apostolskiego, Achillesa Ratti (późniejszego papieża Piusa XI). Parafia obejmowała tereny na wschód od ulicy Naczelnikowskiej i wówczas były one bardzo ściśle związane z najbliższym otoczeniem ulicy Ziemowita⁴³

Kilka dni później, dnia 30 października abp Kakowski erygował parafię Najświętszego Serca Jezusowego przy ulicy Kawęczyńskiej (Dekret wszedł w życie 01.11.1919). Została ona utworzona przy budowanej od kilkunastu lat świątyni, która już w 1923 roku otrzymała godność Bazyliki Mniejszej, a w 1931 została przekazana Księżom Salezjanom. Oni również zaczęli odpowiadać tam za prace duszpasterskie⁴⁴ Nowa parafia obejmowała obszar zamknięty liniami kolejowymi przy dzisiejszych dworcach: Wileńskim i Wschodnim, aż po ulicę Markowską. Wykorzystując ówczesne nazewnictwo, umieszczane na mapach, parafia obejmowała teren Szmulowizny. W taki sposób ukazuje tamte obszary Plan *Nowogeorgijewsk – Segrshe – Warschau* z 1915 roku⁴⁵

Również w 1919 roku powstała parafia Św. Trójcy w Ząbkach. Tak jak w poprzednich wypadkach, została ona erygowana z części parafii praskiej przez abpa Kakowskiego. Ten sam biskup już 8 października 1916 roku poświęcił w Ząbkach tymczasowy drewniany kościół⁴⁶ W ten sposób wierni z terenów najdalej położonych od kościoła parafialnego przy samej Wiśle, mogli przeżywać owocnie

⁴² Samodzielna parafia w Grodzisku powstała w 1975 roku. Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 152.

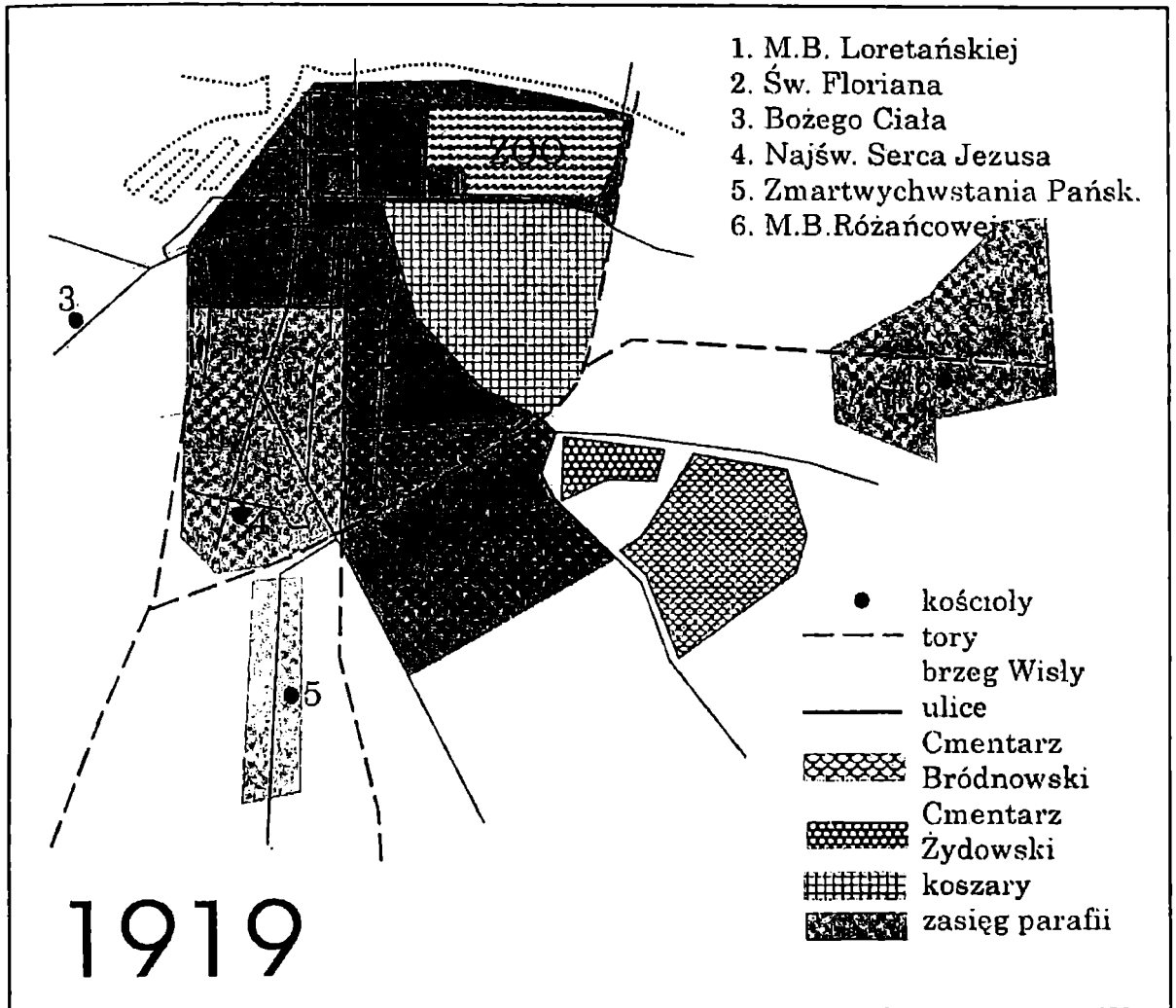
⁴³ Por. *Nowogeorgijewsk – Segrshe – Warschau* z 1915 r., w: *Plany i mapy Warszawy*, dz. cyt., karta 17.

⁴⁴ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 215.

⁴⁵ Por. *Nowogeorgijewsk – Segrshe – Warschau* z 1915 r., dz. cyt.

⁴⁶ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 594.

swoje zaangażowanie w życie Kościoła katolickiego. Stan organizacji parafialnej na Pradze i w najbliższych okolicach, w przeszłości związanych z praską parafią ukazuje szkic oddający sytuację z 1919 roku.

Odzyskanie niepodległości w 1918 roku stworzyło możliwości do lepszego zorganizowania pracy Kościoła w całej Warszawie. Na mocy postanowienia I Synodu Warszawskiego z 1922 roku Archidiecezja Warszawska została podzielona na 19 dekanatów. Trzy z nich obejmowały teren Warszawy. Były to dekanaty: warszawski – in Urbe, warszawski - extra Urbem oraz praski⁴⁷

Okres dwudziestolecia międzywojennego przyniósł jeszcze jedną zmianę w strukturze parafialnej na praskim brzegu Warszawy. Dnia 25 stycznia 1932 roku kardynał Kakowski erygował parafię

⁴⁷ Por. G. KALWARCZYK, *Dzieje Archidiecezji*, dz. cyt., s. 65.

Chrystusa Króla na Targówku. Powstała ona z części parafii Najświętszego Serca Jezusowego i Matki Bożej Loretańskiej. Tereny te bardzo dynamicznie rozwijały się z chwilą odzyskania niepodległości, a centrum nowego ośrodka umieszczono przy prowizorycznej kaplicy wybudowanej na placu przy ulicy Tykocińskiej⁴⁸ Według *Planu m. st. Warszawy* z lat 1935-1938 parafia obejmowała obszar między Cmentarzem Bródnowskim, a dzisiejszymi ulicami: Trocką, Radzywińską, Plantową, Oszmiańską i Odrowąża⁴⁹ Posuwając się na wschód obejmowała teren między Radzywińską, Gilarską, Samarytanki oraz teren Zacisza między ulicami: Radzywińską, Kościeliską, Spójni, Codzienną i Młodzieńczą⁵⁰

Wszystkie decyzje organizacyjne w strukturze kościelnej zmierzały do zwiększenia efektywności pracy duszpasterzy. Wymagała tego ciągle rosnąca liczba parafian. Warto przypomnieć, że w 1935 roku na terenie parafii Matki Boskiej Loretańskiej mieszkało 50.000 wiernych. Wspomniane wcześniej parafie, utworzone z parafii praskiej, liczyły: parafia Bożego Ciała na Kamionku – 12.000 wiernych, Najświętszego Serca Jezusa – 21.900. W związku ze zwiększającymi się potrzebami duszpasterskimi na terenie Nowej Pragi w latach 1934 - 35 wybudowano nowy kościół przy ulicach: Wileńskiej i Szwedzkiej. W kościele tym posługę duszpasterską prowadzili Księża Marianie⁵¹

Czas okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej nie sprzyjał zmianom w organizacji kościelnej, ale właśnie wówczas dokonała się ważna zmiana w układzie parafii na Pradze. Ponieważ arcybiskup warszawski kardynał Aleksander Kakowski zmarł na krótko przed wojną, a Prymas Polski kardynał August Hlond we wrześniu 1939 r. wyjechał za granicę, administratorem apostolskim archidiecezji warszawskiej został mianowany biskup Stanisław Gall. Jemu zawdzięczamy rozdział praskiej parafii Matki Boskiej Loretańskiej, z centrum duszpasterskim przy kościele Św. Floriana Męczennika i Michała Archanioła. Dnia 1 sierpnia 1941 roku powstała parafia Św. Floriana przy kościele pod tym samym wezwaniem i parafia Matki Boskiej Loretańskiej. Centrum tej drugiej stał się kościół z Domkiem Loretańskim, który wcześniej przez blisko sto lat pełnił funkcję kościoła

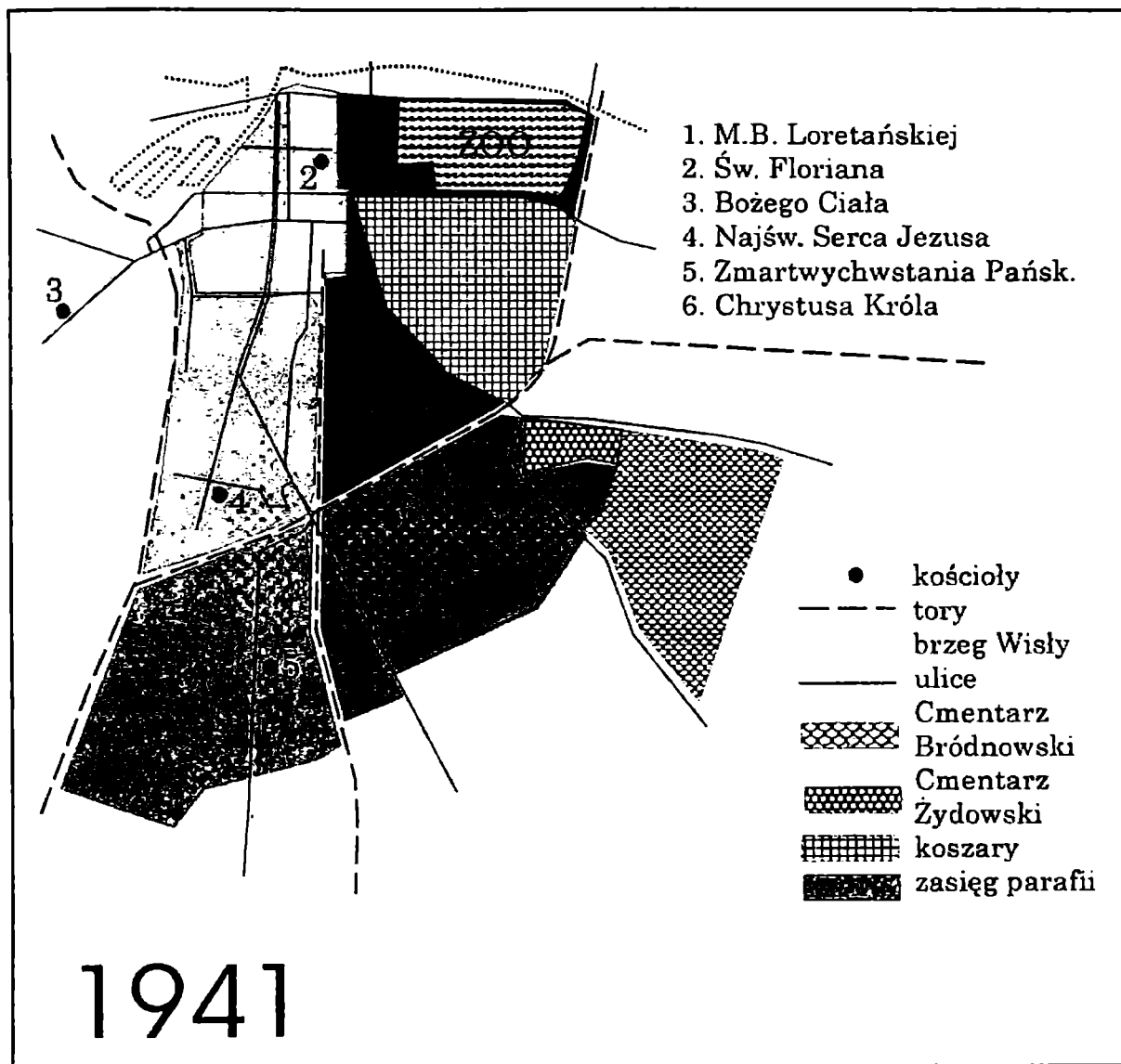
⁴⁸ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 219.

⁴⁹ Por. *Plan m. st. Warszawy z lat 1935-1938*, w: *Plany i mapy Warszawy*, dz. cyt., karta 21.

⁵⁰ Por. *Mapa szczegółowa: pas 39-słup 32G z 1934 r.*, w: *Atlas historyczny*, dz. cyt., s. 182n.

⁵¹ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 212.

parafialnego na Pradze⁵². Linia podziału przebiegała wzdłuż dzisiejszej Alei Solidarności. Warunki terytorialne parafii związanych z Pragą w momencie podziału parafii Matki Bożej Loretańskiej ukazuje szkic nr 5.

Zaprezentowany obraz, po kolejnych zmianach oddaje bardzo specyficzny zasięg parafii przy Kaplicy Loretańskiej, gdzie większość terenu zajmuje Ogród Zoologiczny i koszary.

Następne zmiany w praskiej organizacji parafialnej dokonały się w okresie powojennym. Pierwsze dotyczyły nowego podziału dekanalnego. Dnia 15 listopada 1947 r. Stołeczna Warszawa została

⁵² Por. G. KALWARCZYK, *Dzieje Archidiecezji*, dz. cyt., s. 437

podzielona na 3 dekanaty: warszawski północny, warszawski południowy i praski⁵³ Rok później władze kościelne w osobie wikariusza kapitulnego Archidiecezji Warszawskiej, bpa Zygmunta Choromańskiego erygowały parafię Św. Rodziny na Zaciszu. Objęła ona swoim zasięgiem tereny z parafii Chrystusa Króla i Św. Trójcy w Żąbkach, a więc obszar dzisiejszego Zacisza⁵⁴ Następna parafia na Pradze została wydzielona z parafii Św. Floriana i Matki Bożej Loretańskiej. Obszar ten (oddzielony od parafii Matki Bożej Loretańskiej ulicami: Inżynierską i 11 listopada) włączono w powołaną 20 stycznia 1951 roku parafię Matki Bożej z Lourdes przy ul. Wileńskiej⁵⁵ Jej centrum stanowił wspomniany wcześniej kościół, przy którym prace prowadzili Księża Marianie. W następnym roku została powołana parafia Św. Wincentego a` Paulo na Bródnie. Dokonał tego, 1 września 1952 kardynał Stefan Wyszyński, który włączył w skład nowej placówki część z parafii Chrystusa Króla na Targówku i Matki Bożej Różańcowej na Bródnie (teren z jednej strony dotykający Cmentarza Bródnowskiego, a z innych zamknięty ulicami: częściową Gilarską, Chyrowską, Złotopolską, Gościeradowską)⁵⁶

Trzy miesiące później (grudzień 1952) kard. Wyszyński podzielił Warszawę na 8 dekanatów, w wyniku, czego dekanat praski uległ podziałowi na praski północny i praski południowy. Natomiast w 1957 roku, dwa dekanaty praskie podzielono na 4: bródnowski, praski, grochowski i aniński⁵⁷

Kolejne zmiany w organizacji parafialnej, w ramach dekanatu praskiego miały miejsce w latach 90 – tych XX wieku. Dnia 25 kwietnia 1990 roku kard. Józef Glemp erygował parafię Św. Marka na Targówku. Powstała ona z terenów parafii Św. Rodziny na Zaciszu (przeszła znaczna część parafii licząca ponad 8 tysięcy wiernych)⁵⁸ i Chrystusa Króla na Targówku⁵⁹ Granica z pierwszą przebiega ulicami: Samarytanka i Chojnowska; natomiast z drugą przebiega linią ulic: Janinówka, Mokra, Pratulińska, Trocka, Askenazego⁶⁰

⁵³ Por. J. GÓRSKI, *Warszawa w latach 1944 – 1949*, dz. cyt., s. 195.

⁵⁴ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 232.

⁵⁵ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 212.

⁵⁶ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 226.

⁵⁷ Por. *Szkice do dziejów Archidiecezji Warszawskiej*, pod red. W. Maleja, Rzym 1966, s. 131.

⁵⁸ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 232.

⁵⁹ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 222.

⁶⁰ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 223.

Znaczące zmiany organizacyjne praskiego Kościoła dokonały się w 1992 roku, kiedy to 25 marca Papież Jan Paweł II, bullą „*TOTUS TUUS Poloniae Populus*” dokonał reorganizacji diecezji i prowincji kościelnych w Polsce⁶¹ Wśród trzynastu nowo utworzonych diecezji znalazła się diecezja warszawsko – praska, która obejmował oczywiście teren dekanatu praskiego⁶² Ordynariuszem nowej diecezji został mianowany biskup Kazimierz Romaniuk, dotychczasowy biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej⁶³ Katedrą nowo powstałej diecezji ustanowiono kościół pod wezwaniem św. Floriana na Pradze⁶⁴ Ostatnią zmianą w organizacji parafialnej na warszawskiej Pradze było utworzenie 11 czerwca 1997 roku parafii Św. Barnaby na Zaciszu. Dokonał tego bp Romaniuk, wydzielając nowy ośrodek z dotychczasowej parafii Św. Rodziny na Zaciszu, dzieląc ją wzdłuż ulicy Radzymińskiej⁶⁵

Przedstawione wydarzenia z życia Kościoła na praskim brzegu Warszawy ukazują nieustanne dążenie do jak najskuteczniejszego zorganizowania życia religijnego tych terenów. Niewątpliwie stan obecny, ukazany na szkicu nr 6, nie jest ostatecznym w życiu religijnym dekanatu praskiego. Mamy nadzieję, że zaprezentowane informacje pomogą w tym dość specyficznym aspekcie przybliżyć bogactwo historii Kościoła związanego od wieków z Pragą.

The development of organizing process of Warsaw Prague's parishes n according to historical maps.

Summary

The Warsaw Prague district from the very beginning of its history was connected with the life of The Roman Catholic Church. One of the proofs of systematic growth of faith is the development of parish organizing on a particular area. Supporting

⁶¹ Por. *Wiadomości Warszawsko Praskie* 1992, nr 1, s. 13.

⁶² Por. tamże, s. 8.

⁶³ Por. tamże, s. 11.

⁶⁴ Por. tamże, s. 16.

⁶⁵ Por. *Jubileuszowy Informator*, dz. cyt., s. 235n.

the discussion of the following issue by the maps of Warsaw makes the special condition of the territorial development of the right bank side of the Vistula River, simply visible which was tightly connected with the establishment of the numerous parishes on the area of our district over the 20th century.

